

Sammanfattningar för nationella prov i historia åk 9

Forntiden och antiken (ca 3000 f.Kr. – 500 e.Kr.)

Egypten

- Utvecklades längs Nilen, vars årliga översvämningar skapade bördig jordbruksmark
- Styrdes av faraoner som ansågs vara gudar på jorden
- Byggde monumentala pyramider och tempel
- Utvecklade hieroglyfer och avancerad kunskap inom matematik, astronomi och medicin
- Samhället var hierarkiskt med farao, präster, ämbetsmän, hantverkare, bönder och slavar

Antikens Grekland

- Bestod av självständiga stadsstater (poleis) med Aten och Sparta som de mest framträdande
- Aten utvecklade världens första demokrati (dock begränsad till fria män)
- Filosofer som Sokrates, Platon och Aristoteles lade grunden för västerländskt tänkande
- Gjorde framsteg inom vetenskap, matematik, konst, arkitektur och litteratur
- Olympiska spelen förenade de grekiska stadsstaterna i religiösa och idrottsliga festligheter

Romarriket

- Utvecklades från en liten stadsstat till ett imperium som dominerade Medelhavsområdet
- Styrdes först som republik (509-27 f.Kr.) och sedan som kejsardöme
- Byggde omfattande infrastruktur (vägar, akvedukter, amfiteatrar)
- Utvecklade ett avancerat rättssystem som påverkar lagstiftning än idag
- Kristendomen blev statsreligion under 300-talet e.Kr.
- Västromerska riket föll 476 e.Kr., medan Östromerska (Bysantinska) riket fortsatte till 1453

Medeltid till kolonisation (ca 500 – 1700)

Medeltiden i Europa

- Feodalism: Samhällssystem där adeln gav beskydd i utbyte mot arbete och lojalitet
- Kyrkan hade stort inflytande över samhälle, kultur och utbildning
- Korstågen (1095-1291) försökte återta det "heliga landet" från muslimsk kontroll
- Digerdöden (1347-1351) dödade upp till en tredjedel av Europas befolkning
- Städer och handel växte, särskilt i Italien och Flandern

Islamiska expansionen

- Islam grundades av profeten Muhammed på 600-talet
- Snabb expansion skapade ett imperium från Spanien till Indien
- Bevarade och vidareutvecklade antikens kunskap inom vetenskap, matematik och filosofi
- Blomstrande kultur med framsteg inom medicin, astronomi och arkitektur
- Handelscentrum som förmedlade varor och idéer mellan öst och väst

Renässansen och reformationen

- Renässansen (ca 1300-1600): "Återfödelse" av intresset för antikens kultur och vetenskap
- Humanism: Fokus på människan och hennes förmågor istället för religiösa dogmer
- Reformationen (1517-): Martin Luther och andra ifrågasatte katolska kyrkans makt och läror
- Boktryckarkonsten spred nya idéer snabbt över Europa
- Religionskrig mellan katoliker och protestanter präglade 1500- och 1600-talen

Upptäcktsresor och kolonisation

- Europeiska sjöfarare som Columbus, da Gama och Magellan upptäckte nya handelsvägar
- Kolonisering av Amerika ledde till utrotning av stora delar av ursprungsbefolkningen
- Triangelhandeln: Vapen och varor till Afrika, slavar till Amerika, socker och tobak till Europa
- Spanska och portugisiska imperier dominerade först, följda av Nederländerna, Frankrike och England
- Rikedomar från kolonierna finansierade Europas utveckling och maktambitioner

Revolutioner och industrialisering (ca 1700 – 1900)

Upplysningen och vetenskapliga revolutionen

- Vetenskapliga revolutionen: Nya metoder för att förstå världen genom observation och experiment
- Upplysningen betonade förnuft, frihet, framsteg och ifrågasättande av traditionella auktoriteter
- Filosofer som Locke, Voltaire, Rousseau och Montesquieu utvecklade idéer om mänskliga rättigheter och maktindelning
- Encyklopedin samlade tidens kunskap och spred upplysningsidéer
- Påverkade starkt de amerikanska och franska revolutionerna

Amerikanska och franska revolutionerna

- Amerikanska revolutionen (1775-1783): Kolonier gjorde uppror mot brittiskt styre
- Självständighetsförklaringen (1776) proklamerade alla människors rätt till "liv, frihet och strävan efter lycka"
- Franska revolutionen (1789-1799): Störtade monarkin och etablerade republik baserad på "frihet, jämlikhet, broderskap"
- Skräckväldet (1793-1794): Massavrättningar av "fiender till revolutionen"
- Napoleon Bonaparte tog makten 1799 och spred revolutionära idéer genom sina erövringar

Industriella revolutionen

- Började i Storbritannien på 1700-talet och spred sig sedan till övriga Europa och Nordamerika
- Ångmaskinen, mekaniska vävstolar och andra uppfinningar revolutionerade produktionen
- Massproduktion ersatte hantverksproduktion
- Urbanisering: Folk flyttade från landsbygden till städerna för att arbeta i fabriker
- Arbetarrörelsen växte fram som reaktion på dåliga arbetsförhållanden
- Nya transportmedel (järnväg, ångbåtar) förändrade kommunikation och handel

Nationalism och imperialism

- Nationalism: Idén om att folk med gemensamt språk och kultur bör bilda egna stater
- Ledde till enande av Italien och Tyskland samt självständighetsrörelser i multinationella imperier

- Imperialism: Europeiska makter tävlade om kolonier i Afrika och Asien
- "Kapplöpningen om Afrika" delade kontinenten mellan europeiska makter
- Motiverades av ekonomiska intressen, nationalism och "civilisationens spridande"

Världskrigen och mellankrigstiden (ca 1900 – 1945)

Första världskriget (1914-1918)

- Utlöstes av mordet på österrikiske tronföljaren Franz Ferdinand i Sarajevo
- Underliggande orsaker: Nationalism, imperialism, allianssystem och kapprustning
- Skyttegravskrig på västfronten med enorma förluster
- Nya vapen som stridsvagnar, flygplan och giftgas
- Ryssland drog sig ur efter revolutionen 1917, USA gick med samma år
- Versaillesfreden 1919 lade skulden på Tyskland och krävde stora skadestånd

Ryska revolutionen

- Februarirevolutionen 1917 störtade tsaren och etablerade en provisorisk regering
- Oktoberrevolutionen 1917 ledde till att bolsjevikerna under Lenin tog makten
- Inbördeskrig 1918-1922 mellan "röda" (kommunister) och "vita" (motståndare)
- Sovjetunionen bildades 1922
- Stalin tog makten efter Lenins död och införde totalitär diktatur med tvångskollektivisering och utrensningar

Mellankrigstiden och den ekonomiska depressionen

- "De glada 20-talet": Ekonomisk uppgång och kulturell blomstring i USA och delar av Europa
- Börskraschen 1929 utlöste den stora depressionen med massarbetslöshet och fattigdom
- Demokratin kollapsade i flera länder och ersattes av diktaturer
- Fascism i Italien under Mussolini (från 1922)
- Nazism i Tyskland under Hitler (från 1933)

Andra världskriget (1939-1945)

- Började med Tysklands invasion av Polen 1 september 1939
- Axelmakterna (Tyskland, Italien, Japan) mot de allierade (Storbritannien, Sovjetunionen, USA m.fl.)
- Blixtkrig, bombningar av städer, ubåtskrig och slutligen invasion av Normandie
- Sovjetunionen och USA blev de avgörande makterna

- Slutade i Europa 8 maj 1945 (Tysklands kapitulation) och i Asien 2 september 1945 (Japans kapitulation)
- Atombomber fälldes över Hiroshima och Nagasaki

Förintelsen

- Systematiskt folkmord på judar och andra grupper under nazistisk kontroll
- Grundades i nazismens rasistiska och antisemitiska ideologi
- Började med diskriminering och segregation, eskalerade till massavrättningar
- Koncentrations- och förintelseläger som Auschwitz-Birkenau, Treblinka och Sobibor
- Cirka sex miljoner judar och miljontals andra (romer, funktionshindrade, homosexuella, politiska motståndare) mördades

Efterkrigstid och nutid (ca 1945 – idag)

Kalla kriget och avkolonisering

- Kalla kriget (ca 1947-1991): Ideologisk, ekonomisk och politisk konflikt mellan USA och Sovjetunionen
- Järnridån delade Europa i öst (kommunistiskt) och väst (kapitalistiskt)
- Kapprustning, rymdkapplöpning och ombudskrig i tredje världen
- Berlinmuren (1961-1989) blev symbol för delningen
- Avkolonisering: Europeiska kolonier i Afrika och Asien blev självständiga
- Indien och Pakistan självständiga 1947, de flesta afrikanska länder under 1950-60-talen

EU:s framväxt

- Började som Kol- och stålunionen 1951 för att förhindra nya krig i Europa
- Romfördraget 1957 skapade Europeiska ekonomiska gemenskapen (EEG)
- Gradvis utvidgning från sex till 27 medlemsländer
- Maastrichtfördraget 1992 skapade Europeiska unionen (EU)
- Euron infördes som gemensam valuta 1999/2002
- Brexit: Storbritannien lämnade EU 2020

Globalisering och digital revolution

- Ökad ekonomisk integration och handel mellan länder
- Multinationella företag, outsourcing av produktion

- Internet, mobiltelefoni och sociala medier förändrade kommunikation och informationsspridning
- Miljöproblem och klimatförändringar blev globala utmaningar
- Ökad migration och kulturellt utbyte

Konflikter och terrorism

- Mellanösternkonflikten mellan Israel och palestinier
- Krigen i Afghanistan (1979-1989, 2001-2021)
- Irakkriget (2003-2011)
- Terrorattacker som 11 september 2001
- Arabiska våren 2011 och dess efterverkningar
- Konflikter i Syrien, Jemen och andra länder

Viktiga begrepp att kunna

Politiska begrepp

- Demokrati: Folkstyre, där medborgarna har inflytande över politiska beslut
- Diktatur: Styrelseskick där en person eller grupp har all makt
- Monarki: Styrelseskick där en kung eller drottning är statschef
- Republik: Stat där statschefen (ofta president) är vald, inte ärftlig
- Imperialism: Politik där stater utvidgar sin makt genom att kontrollera andra områden
- Kolonialism: När ett land tar kontroll över ett annat område och bosätter det
- Nationalism: Idén om att folk med gemensamt språk och kultur bör bilda egna stater
- Socialism: Politisk ideologi som förespråkar gemensamt ägande av produktionsmedlen
- Kapitalism: Ekonomiskt system baserat på privat ägande och fri marknad
- Fascism: Auktoritär, nationalistisk ideologi som förespråkar en stark ledare och staten över individen

Ekonomiska begrepp

- Feodalism: Medeltida samhällssystem där adeln gav beskydd i utbyte mot arbete
- Merkantilism: Ekonomisk politik som betonar export och begränsad import för att samla rikedomar
- Industrialisering: Övergång från jordbrukssamhälle till industrisamhälle
- Depression: Period av ekonomisk nedgång med hög arbetslöshet och låg produktion

- Globalisering: Ökad integration och ömsesidigt beroende mellan världens länder

Sociala begrepp

- Ståndssamhälle: Samhälle indelat i grupper (adel, präster, borgare, bönder) med olika rättigheter
- Klasssamhälle: Samhälle där människor delas in efter ekonomisk ställning
- Sekularisering: Process där religionens inflytande i samhället minskar
- Urbanisering: Befolkningens förflyttning från landsbygd till städer
- Migration: Människors förflyttning från ett område till ett annat

Källkritiska begrepp

- Äkthet: Är källan vad den utger sig för att vara?
- Tid: När skapades källan i förhållande till händelsen den beskriver?
- Beroende: Är källan självständig eller baserad på andra källor?
- Tendens: Har upphovsmannen något intresse av att vinkla informationen?

Historiska perspektiv

- Kronologi: Händelsers ordningsföljd i tiden
- Orsak och verkan: Hur händelser påverkar och leder till varandra
- Kontinuitet och förändring: Vad som förblir oförändrat respektive förändras över tid
- Aktörsperspektiv: Fokus på individers handlingar och val
- Strukturperspektiv: Fokus på övergripande samhällsstrukturer och mönster